

- Ozcan, Nihat Ali (1999) *PKK [Kürdistan İşçi Partisi] Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Pamir, A. Necdet (1999) *Bakü-Ceyhan Boru Hattı*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Risse, Thomas, Kathryn Sikkink (1999) "The Socialization of International Human Rights Norms into Domestic Practices: Introduction", *The Power Of Human Rights*, Thomas Risse, Stephen C. Ropp, Kathryn Sikkink (Der.), Cambridge University Press, UK, s.1-38.
- Risse, Thomas, Stephen C. Ropp, (1999) "International Human Rights Norms and Domestic Change: Conclusions" *Power Of Human Rights*, Thomas Risse, Stephen C. Ropp, Kathryn Sikkink (Der.), Cambridge University Pres, UK, s.234-278.
- Rodney, J., R. Madgwick, Orton Richmond, P. Richmond, (1999) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Hakim ve Avukatların Bağımsızlığı*, C. Deniz Zarakolu (Çev.), Belge Yayınları, İstanbul.
- Sönmezoğlu, Faruk (1995) *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, (2. Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Sönmezoğlu, Faruk (Der.), (2000) "Lobicilik", *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul, s.479-80.
- The Final Report of a Fact-Finding Mission to the Ilisu Dam Region (2000), <http://www.khrp.org/publish/p2000/IlisuReport2000.htm>, (08.02.2004).
- Toklu, Vefa (2001) "Türk Dış Politikasında Su Sorunu", *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, İdris Bal (Der.), Afa Yayınları, İstanbul, s.535-552.
- Yıldız, Kerim (2004) *Kürtlerin Kültürel ve Dilsel Hakları*, Atilla Yıldız (Çev.), Belge Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Kerim, Koray Düzgören (2002) *AB Yolunda Türkiye: Değişim İçin Fırsat mı? Yoksa yol ayrımı mı?*, Bumerang Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Kerim, Tom Blass (2003) *The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future*, Great Britain.
- <http://khrp.org/activities/coreprojects.htm>, (5 Ocak 2004).
- <http://www.khrp.org/infosheet>, (8 Şubat 2004).
- <http://khrp.org/news/pr2000/ilisujan28-00.htm>, (8 Şubat 2004).
- <http://www.khrp.org/publish/p2000/IlisuReport2000.htm>, (8 Şubat 2004).
- <http://www.gocder.com/faliyet7.htm>, (8 Şubat 2004).
- <http://www.khrp.org/news/pr1999/ilisudec14-99.htm>, (8 Şubat 2004).
- <http://www.khrp.org/publish/p2002/report>, (8 Şubat 2004).
- <http://www.gocder.com/faliyet7.htm>, (15 Ocak 2004).
- <http://www.khrp.org/activities/coreprojects.htm>, (17 Şubat 2004).

KÜRT SORUNUNDA 'AVRUPA' BOYUTU VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Ayşe Betül ÇELİK

Ulus-devletler, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte uluslararası kurumların ve uluslararası toplumun etkilerini her zamankinden daha kuvvetli olarak hissetmeye başladılar. Komünist rejimlerin yıkılışını takiben, insan hakları ile ilgili konular uluslararası platformda ön planda yer almaya başladı. Özellikle şiddetli etnik uyuşmazlıkların yaşandığı bölgelerde uluslararası toplum, uyuşmazlıklar ortaya çıkmadan önce girişimlerde bulunmaya başladı. Bu girişimlerin içerisinde, çeşitli uluslararası kurumların ulus-devletler üzerindeki insan hakları uygulamaları, kültürel özgürlükler, örgütlenme özgürlüğü ve benzeri konulardaki baskılarını sayabiliriz.

Eski komünist ülkeler arasında yer almamasına rağmen, Türkiye, özellikle 90'lı yıllarda artan insan hakları problemleri ve "Kürt sorunu" nedeniyle uluslararası toplumun dikkatini çeken ülkelerden biriydi. Bu yıllar ANAP hükümeti tarafından 1987 yılında Avrupa Birliği'ne yapılan tam üyelik başvurusu sonrasında Türkiye'nin küresel topluma katılması konusunda bir dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmek için gösterdiği çabaların Türkiye'deki Kürtlerin kurduğu Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) üzerinde çok önemli bir etkisi olmuştur. Bu etki yaşanan zor dönemlerin ardından daha detaylı bir yolla da olsa hatırı sayılacak derecede önemli gelişmelere de sahne olmuştur.

Bu yazının ana temasını oluşturan çerçeve Türkiye'nin Avrupa kurumları (Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) ile ilişkilerinin Türkiye'nin Kürt sorununa yansımaları ve Kürt sorunuyla birebir ya da dolaylı yoldan ilgilenen sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'nin bu konudaki siyasetine bakışlarının ve bu siyaseti etkilene yöündeki isteklerinin incelenmesidir. Bu çerçevede ele alınacak genel başlıklar ise özellikle 90'larda Türkiye'yi Avrupa'da zor duruma sokan Kürt sorununun insan hakları boyutu, eski DEP'li milletvekillerinin yargılanma ve bırakılma süreci ve zorunlu göç hakkındaki Avrupa kurumlarının tutumu ve bunların bu konularda çalışan STK'lara yansımalarıdır. Yine bu kapsamda ele alınacak dernekleri ikiye ayırmakta fayda var: a) Kürtlerin ağırlıklı olduğu yörelerden gelenlerin İstanbul'da 1950'lerden başlayarak kurdukları hemşeri dernekleri: Bu dernekler çok sayıda ve çeşitli düzeylerde kurulmuştur. Çoğu köy bazında kurulan bu derneklerin, ilçe ve il bazında örgütlendiği hemşeri

dernekleri de vardır. Örneklemede bu gruptan dernek yöneticileri ve üyeleriyle toplam 39 görüşme yapılmıştır. b) 90'larda kurulan ve aslında çoğu anonim şirket olmakla birlikte dernek ya da vakıf gibi işleyen ve Kürt kültürünü öne çıkaran ya da Kürtlerin sorunlarına değinen dernekler: Bu derneklerin çoğu, alan araştırmasının sürdürüldüğü sırada, daha sonra da değinileceği üzere, çeşitli şekillerde Kürt kimlik politikalarını vurgulayan iki partiyle (Halkın Demokrasi Partisi -HADEP ve Demokrasi ve Barış Partisi- DBP¹) dolaylı olarak bağlantılı çalışıyorlardı. Bu kurumların bir tanesi "Kürt" ismi taşıyan ilk resmi vakıf kuruluşu idi. İki tanesi ise sadece Kürt kadınlarının sorunları ve temsili ile ilgilendiklerini vurgulamışlardır. Bu gruptan yönetici ve üyelerle görüşme sayısı toplam 22'dir. Bu yazı çerçevesinde bu iki grubu, bu yazıda bahsi geçen konular ve bu konuların Türkiye'nin Avrupa politikaları çerçevesinde nasıl değişim geçirdiği yönünde inceleyeceğiz.

Araştırmanın verilerini Eylül 1999 - Ağustos 2000 tarihleri arasında çeşitli sivil toplum kuruluşlarının başkanları ve üyeleri ile yaptığım görüşmelerden topladım. Bu kuruluşlar, Kürt sorunuyla birebir ya da dolaylı olarak ilgilenen hemşeri dernekleri ve 90'larda kurulan çeşitli sivil toplum kuruluşları ya da dernek gibi çalışan ama resmi sıfatı özel kuruluş olan kurumlardır. Veriler içersinde bahsi geçen dönem sonrası kaynaklardan da yararlanılmış ve sonraki gelişmelerden de bahsedilmiştir. Bu verilere dayanarak Türkiye'nin "Avrupa politikasının" bu kurumlara yansımaları ve o dönemde bu sürecin birlikte getirdiği insan hakları, zorunlu göç ve kültürel haklar gibi kavramlara bu kurumların bakışı ya da tepkileri araştırılmıştır.

Aslında Türkiye'nin Avrupa'ya eklemlenme süreci tüm dünyada gelişen insan haklarının küreselleşmesiyle paralel gelişmiş, Avrupa kuruluşları da bu süreçte Türkiye'yi en çok, genelde insan hakları ve özelde etnik haklar konularında zorlamıştır. Doğal olarak da Kürt sorunuyla o ya da bu şekilde ilgilenen kurumların çoğu da o dönemlerde Türk dış politikasının bu yönüne ağırlık vermişlerdir. Avrupa kuruluşlarının bu konudaki tavrını anlamak için bu süreci daha detaylı bir şekilde incelemekle başlayalım.

İnsan Haklarının Küreselleşmesi: İnsan Haklarının Korunması İçin Uluslararası Mekanizmalar

Küreselleşme süreci ile birlikte, ulus-devletler sadece kendi ekonomileri üzerindeki kontrolü kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda kendi sınırları içindeki politik, ekonomik, sosyal ve kültürel konularda da kontrollerini yitirmeye başlamışlardır. Büyük bir güç olarak küreselleşme, ulus-devletlerin bağımsızca hareket etme kapasitelerini ellerinden almıştır. Bu durumun bir sonucu, özellikle insan hakları alanında devletlerin hareketlerini düzenleyen uluslararası forumların ve toplantıların düzenlenmesi olmuştur.

¹ DBP 2000'de, HADEP ise 2003'de mahkeme kararıyla kapatıldı. HADEP; HEP (Halkın Emek Partisi), DEP (Demokrasi Partisi) ve ÖZDEP'den (Özgürlük ve Demokrasi Partisi) sonra kapatılan dördüncü parti oldu. HADEP'in kapatılışını takiben DEHAP (Demokratik Halk Partisi) kuruldu. Bu parti de DTP'nin (Demokratik Toplum Partisi) kurulması sürecinde kendisini fesh ederek DTH'ya (Demokratik Toplum Hareketi) katılmıştır.

Siyasi konuların küreselleşmesi, aynı zamanda "insan hakları konusunda belirgin tanımların oluşturulmasını ve bu hakları uygulayacak mekanizmalara sahip evrensel uygulamalara açık uluslararası bir hukuk sisteminin oluşturulmasını öngörür" (McCorquodale ve Fairbrother, 1999: 739). Bu hukuk kurallarının uygulanması için uluslararası bir mekanizma olmamasına rağmen, birçok ulus-devlet küresel toplumdan ayrı kalma korkusu nedeniyle bu kurallara uymak durumunda kalmaktadırlar. Devletlerin çok taraflı anlaşmalara imza atması ve uluslar ötesi siyasi kurumların kendileri üstündeki egemenliklerini kabul etmeleri, bağımsızlıkları üzerinde önemli sonuçlara yol açmıştır. McCorquodale ve Fairbrother (1999), her devletin insan haklarının korunması konusunda hukuki yükümlülükler içeren en az bir anlaşmayı onayladığını vurgulamaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bu durumu takiben etnik gerilimlerin artması, küresel toplumun insan haklarının korunması konusundaki endişelerinin de artmasına neden olmuştur. Held'e göre (1991: 204) "ülke sınırları, kişilerin hayatlarını etkileyecek konularda karar mekanizmasının bir parçası olma ya da bu mekanizmanın dışında tutulma çizgisini belirler, ama verilen kararların sonuçları ulusal sınırların ötesine uzanır". Siyasi küreselleşme her ne kadar ulus-devletler üzerinde özellikle insan hakları konularında gittikçe artan baskılar yaratsa da ve bu hakların sınırları ve uygulamaları, ulus-devletlerin sınırlarını aşsa da, halen kontrol büyük ölçüde ulus-devletlerin elindedir.

Nuremberg Şartları, Tokyo Savaş Suçları Mahkemesi, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi (1966) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) gibi uluslararası belgelerde ulus-devletlerin vatandaşları uluslararası hukukun birer nesnesi olmuşlardır. Westphalia Anlaşması'nda kabul edildiği gibi, uluslararası sistemin 'egemen' birer parçası olan devletler, 20. yüzyıl boyunca (yavaş ve sınırlı da olsa) yetkilerinin bir bölümünü uluslararası kurumlara devretmişlerdir.

Fakat bu ifade yalnızca teoride doğrudur. Uluslararası toplumun evrensel kurallara uymak konusunda devletler üzerinde bir etkisi olmasına rağmen, bu hakların korunması hâlâ devletlerin egemenliği altındadır. Bu durumda hak ihlalleri, birey uluslararası bir organizasyona başvurarak konuyu bildirmedeği sürece, oldukça zor belirlenir. "Ulus-devletlerin sonunun geldiğini müjdeleyenler, küresel baskılar sonucu devletin gücünün azaldığını düşünürler ve devletin öğelerinin iç ve dış politikanın gidişatını belirleme konusundaki güçlü kapasitelerini algılayamazlar" (Held, 1991: 212). Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrupa politikalarının daha önce bahsedilen konulara yansımalarını tartışmadan önce, küreselleşmenin genel sonuçlarına bir göz atalım.

Küreselleşmenin Türkiye'nin Politikaları Üzerinde Etkileri

Türkiye birçok uluslararası belgeye imza atmıştır. Bunlar arasında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'ni² sayabiliriz (Ekinci,

² Akit 1966'da hazırlanmasına rağmen Türkiye bu belgeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile birlikte imzalamıştır. Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, bugüne kadar BM üyesi 137 ülke tarafın-

2001). Bu anlaşmalar dışında Türkiye, Avrupa Konseyi'nin bir parçası olabilmek için yerine getirmek zorunda olduğu bazı yükümlülüklerle de kendini bağlamıştır. Bunlar ve benzeri belgeler, Türkiye'nin Kürt sorunu politikalarını önemli derecede etkileyen belgeler olmuştur. Bu belgelerden doğan bazı uluslararası kurumlar ya da bu belgelere referans veren Avrupa kurumları, özellikle Türkiye'nin Avrupa'ya eklenme sürecinde önemli aktörler olarak Türk siyasetini etkilemeye başlamışlardır.

Bu kurumlar içinden, Türkiye'nin Kürtlere ve Kürtlerin kurduğu ve Kürt kimlik politikalarını vurgulayan derneklere dair politikalarını etkileyen üç uluslararası oluşumu inceleyelim:

Avrupa Konseyi,

Avrupa Birliği,

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

İlk iki kurum özellikle etnik uyumsuzlukların önlenmesi ve çözümü konularına ağırlık vermekte ve insan hakları normlarının uygulanmasını sağlamak için üyeliği ya da üye olabilme şartlarını araştırmaktadır.

Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi, Avrupa'da insan haklarının, hukuk devletinin, çoğulcu demokrasinin ve demokratik istikrarın korunmasını amaç edinmiş olan devletler arası bir kurumdur.³ Avrupa Konseyi'ne üye toplam 46 devlet, imzaladıkları anlaşma ile kendi yargı sınırları içinde hukuk devleti prensibine saygı duyacakları, insan haklarını ve temel özgürlükleri garanti altına alacakları konusunda kendilerini bağlamışlardır.

Türkiye 1949 yılından bu yana Avrupa Konseyi'nin bir üyesidir. Avrupa Konseyi bünyesinde bazı belgeleri imzalamış olmasına rağmen, Türkiye'nin azınlık haklarıyla ilgili olarak imzalaması ve onaylaması gereken iki önemli belge bulunmaktadır. Bunlardan ilki 5 Kasım 1992 tarihinde imzaya açılan *Bölgesel ve Azınlık Dilleri İçin Avrupa Şartı*'dır. Bu Şart, "yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Avrupa'daki tarihi, bölgesel ya da azınlık dillerinin korunmasını" öngörmekte ve ulus-devletler arasındaki kültürler arası etkileşim ve çok dilliliğin önemini vurgulamaktadır.

Türkiye tarafından imzalanmayan ikinci belge ise 1 Şubat 1995 tarihinde imzaya açılan *Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Konvansiyonu*'dur. Bu konvansiyon, Avrupa'da istikrarın, demokratik güvenliğin ve barışın sağlanması için azınlıkların korunmasının önemini vurgulamaktadır:

"... çoğulcu ve hakiki bir demokratik toplum her bireyin etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerine saygı duymakla kalmamalı, bu kişilerin söz konusu kimliklerini ifade etme, koruma ve geliştirme imkânının oluşmasını sağlamalıdır." (Avrupa Konseyi, www.coe.int)

dan imzalanmış ve Türkiye tarafından 17 Haziran 2003 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından onaylandıktan sonra 18 Haziran 2003 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Medeni ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 4 Haziran 2003 tarihli ve 4868 sayılı Kanunla onaylanmış ve 21 Temmuz 2003 tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

³ Amaçlar konusunda daha ayrıntılı bilgi için, kurumun web sitesine bakınız, www.coe.int.

Avrupa Konseyi'ne üyelik, ilk başlarda kağıt üzerinde de olsa, Türkiye'nin insan haklarının korunmasını tanımasında bir gelişme sağlamıştır. Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Konvansiyonu, 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde belirlenmiş olan bazı hakların uygulanmasını hedeflemektedir. Konvansiyon sonucunda, yetkileri Türkiye tarafından da kabul edilen üç kurum oluşturulmuştur:

1) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (1954)

2) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (1959)

3) Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi

Bu kurumlar arasında ilk ikisi özellikle "Kürt sorunu" ve zorunlu göç konularında haklarının ihlal edildiğini iddia eden Kürtler için çok önemli olmuştur.

Uluslararası hukuka göre, devletler vatandaşlarının haklarını korumakla yükümlüdürler. Eğer devletler bu kurala uymazlar ya da uymak istemezlerse, vatandaşların haklarını güvence altına almak için uluslararası organizasyonlara başvurma hakkı vardır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (1950) maddelerinin ihlali konularıyla ilgilenmek üzere 1959 yılında Strazburg'da kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu tür ülkelerde insan hakları uygulamalarını güvence altına almayı amaçlayan bir kuruluştur.

1987 yılının başlarında Türkiye, iç hukuktaki tüm yollar tükendiği takdirde bireyin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvurmamasını öngören Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'nin 25. maddesini onayladı. Avrupa kurumlarına insan hakları konusunda Türkiye aleyhinde ve "Kürt sorunu" çerçevesinde en çok başvuru Kürtlerin siyasi temsil hakları ve zorunlu göç uygulamaları ile ilgili olmuştur. 16 Haziran 1994'te Anayasa Mahkemesi DEP'in kapatılması kararını verdi. Zana, Dicle, Doğan ve Sadak 2 Mart 1994'te TBMM'den gözüaltına alınarak tutuklanmış ve yargılandıkları Ankara 1 No'lu DGM, tarafından terör örgütü PKK'nın liderlerinden aldığı emir ve talimatlar doğrultusunda ülke içinde ve dışında yoğun bölücü faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) "yasadışı örgüt üyeliği" fiilini düzenleyen 168 ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun "ceza artırımı" öngören 5. maddesi uyarınca 15'er yıl ağır hapis cezalarına mahkum edilmişlerdir. Yargılama süreci ve milletvekillerine yöneltilen suçlamalar dünya medyasının ve politik liderlerin tepkisini çekti. Birçok uluslararası sivil toplum kuruluşunun temsilcileri bu milletvekillerini desteklemek amacıyla Türkiye'ye geldi. Avrupa Parlamentosu ve Uluslararası Af Örgütü hüküm giymiş milletvekillerinin serbest bırakılmasını talep etti. Fakat Yargıtay, kararı onayladı ve DEP'li milletvekilleri bunun üzerine AİHM'ye başvurdu. Türk televizyonlarında ilk Kürtçe yayının da başlatıldığı Haziran 2004'de milletvekilleri Yargıtay kararıyla hapisten çıkarıldı.

İç hukukta tüm çözüm yollarının tükenmesi üzerine, dava 1995'te Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne getirildi (Sadak, Türkiye'ye karşı, dava no. 27100-1/95). Sonuçta, 17 Temmuz 2001 tarihinde dava çözüme ulaştı. Mahkeme milletvekillerini yargılayan Ankara'daki Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin bağımsız ve tarafsız olmadığına ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 6. maddesi olan adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verdi. 41. madde uyarınca mahkeme, başvuruda bulunan 4 milletvekiline 25 bin dolar tazminat verilmesini karara bağladı.

Türkiye'deki insan hakları ihlalleri konusundaki bir diğer endişe de Kürt nüfusunun yoğunlukta olduğu bölgelerde yaşanan zorunlu göç meselesidir. 90'lı yıllarda yaşanan köy boşaltmaları yüzünden etkilenen insanlar adına zararlarının karşılanması için devletten tazminat talep eden çoğu Ankara ve İstanbul'da olan bazı STK'lar özellikle o yıllarda etkin olarak çalışmaya başlamıştır. Bunlar içinde zorunlu göçün yoğun yaşandığı yerleri temsil eden İstanbul'daki hemşeri derneklerinin bazıları (örneğin Tunceliler Derneği, Kayy-Der vb.) ile göçle birebir ilgilenen Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği (Göç-Der) gibi kurumları sayabiliriz.

Zorunlu köy boşaltmalarının arttığı 1991-1996 yılları arasında, yoğunlukla bu konuyla ilgili olarak, yaklaşık 798 Türk vatandaşı Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvuruda bulunmuştur. İç hukuk yoluyla zararlarının tazmini amacıyla dava açan pek çok Kürt bu yolla tazminat alma konusunda başarısız olmuştur. İç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından, bu davalar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülmüştür. "Erdal Karakoç, Türkiye'ye karşı"; "Hüseyin Ateş, Türkiye'ye karşı" ve bunun gibi birçok diğer davanın Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 2. (yaşam hakkı), 3. (işkence ve aşağılamaya maruz kalmama), 5. (özgürlük ve güvenlik hakkı), 6. (adil ve kamuya açık yargı hakkı), 8. (özel ve ailevi yaşama saygı), 13. (hakkın yerine getirilmesi için fiili çarenin uygulanmasına dair hak), 14. (ayrımcılığa maruz kalmama) ve 18. maddelerine (Konvansiyon'un kısıtlamaları sadece zaman aşımına tabii olan durumlarda geçerlidir) aykırı bir durum görüldüğü için görüşülmesi kabul edilmiştir.⁴

Kürt nüfusunun yoğunlukta olduğu bölgelerin bazı hemşeri dernekleri, Kürtlerin 90'larda kurduğu daha politik sayılabilecek kurumlar ve insan hakları organizasyonları, bu çeşit davaları uluslararası kurumların dikkatine sunma konusunda çok önemli bir rol oynamışlardır. Bir muhtarın konu ile ilgili anlattıkları da bunu doğrulamaktadır:

"1999 yılına kadar Tunceli, Ovacık'ta bir köyün muhtarıydım. Köyüm bu tarihten önce boşaltılmış olmasına rağmen, hükümet 1999 seçimlerinin hemen öncesine kadar maaşımı ödemeye devam etti. Şimdi ise, hiçbir geçim kaynağım olmadan İstanbul'da yaşıyorum... İnsanlar sorunlarına kendi başlarına çözüm üretmeye çalışıyorlar ve hükümetler söz vermeye devam ediyorlar. Ankara'ya Başbakan'la görüşmeye dört defa gittim. Fakat onların verdiği sözler artık inanmıyorum... Sonunda 1992'de Ankara'ya (Cumhurbaşkanı) Demirel ile görüşmeye gittim. O da konuyu terör ile ilişkilendirdi ve 'o bölge terör bölgesi. Sen bizim vatandaşımızsın' dedi. Terör sadece orada mı? İstanbul'da, Ankara'da da terör var. Bu sadece bir mazeretti... Avrupa Mahkemesine davamızı götürme konusunda da geç kalmıştık. Tunceliler Derneği dilekçelerimizi bir araya getirme konusunda bize çok yardımcı oldu. Birkaç dilekçemiz var. Hâlâ dilekçeleri toplamaya devam ediyorlar" (Tunceliler Derneği üyesi bir muhtarla yapılan görüşme, İstanbul, Şubat 2000).

Yukarıdaki olay, hemşeri derneklerinin ve "Kürt derneklerinin" üyelerine sadece iç hukuk kanallarına başvurma konusunda değil, gerektiğinde davalarını uluslararası mahkemelere götürme konusunda da yardımcı olduğunu göstermektedir. Fakat bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir konu da özellikle hemşeri dernekleri ve de dernek gibi çalışan ama o dönemlerde yasal statüleri anonim şirket olan kurumların çalışma farklılıklarıdır. O dönemlerdeki genelde dernekler üzerindeki kontrol ve baskılar, özelde ise Kürt meselesi gibi hassas bir konu üzerindeki duyarlılık, birinci sırada bahsettiğimiz derneklerin çalışma alanlarını diğerlerine oranla daha fazla kısıtlamıştır. Fakat bahsi geçen bu dernekler, özellikle zorunlu göç meselesinde, daha rahat çalışan ikinci tür derneklerle ve siyasi partilerle işbirliği yaparak çalışma alanlarını genişletmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda öne çıkan iki önemli dernek İnsan Hakları Derneği ve Mazlumder'dir. O dönemlerde özellikle bu konulardaki hak ihlalleri ve zorunlu göç özelindeki insan hakları meselelerinde bu iki derneğin de çalışmaları bazen ortak tebliğler ve eylemler olarak vukuu bulmuştur.

Tabii bu çalışmaları tüm derneklerle genelleştirmek yanlıştır. Alan araştırmalarının sonuçları, bu konuda aktif olan hemşeri derneklerinin özellikle yoğun göç alan bölgeleri, Sünni ağırlıklı bölgelere oranla Alevi ağırlıklı bölgeleri temsil eden ve gençlerin aktif katılımının olduğu derneklerden oluştuğudur. Göç alan bölgelerin yöre dernekleri özellikle göçün yoğun olarak yaşandığı dönem olan 1991-1996 yılları arasında iç siyasette konunun duyurulması ve dilekçe toplama yoluyla iç hukukta çareler bulunması yoluna gitmiş, bu yolun tıkandığı zamanlarda da başka kurumlarla yardımlaşma yoluyla dilekçelerin AİHM'e iletilmesine arac olmuşlardır. Bu alanda diğer derneklere oranla Alevi ağırlıklı derneklerin daha aktif olduğu görülmektedir. Bu durumu Alevi nüfusun siyasi hareketlenmesine diğerlerine oranla daha önceden başlaması (özellikle 70'lerde işçi sendikaları yoluyla) ve başka konulardaki hoşnutsuzluğunu bu konudaki hareketle daha kolay birleştirmesi ile açıklayabiliriz.⁵

Bu tür kuruluşlar aracılığıyla, Kürt sorunu, uluslararası bir boyut kazanmıştır. Öte yandan bunu tüm hemşeri dernekleri ile genellemek yanlıştır. Bu çalışmanın verileri, bu konuda faaliyet gösteren hemşeri derneklerinin sayısının gayet sınırlı olduğunu ve dilekçe toplamak yoluyla yardımda bulunan bu derneklerin de göçünün daha "politik" yanı olan ve kendilerini "Kürt" kurumu olarak tanımlayan diğer dernekler ve daha önemlisi siyasi partilerle ilişkide olduğunu ve çalışmalarını onlar üzerinden yaptıklarını göstermektedir. O dönemde dernekler üzerindeki yoğun baskı ve kontroller, özellikle zorunlu göçün yoğun yaşandığı bölgeleri İstanbul'da temsil eden dernekleri, mağdur durumdaki üyelerini daha çok bu kurumlara yönleltmeye sevk etmiştir. Bunun başka bir sebebi hemşeri derneklerinin "yardımlaşma" anlayışının daha çok barınma ve iş bulma yönünde yardımlaşma sınırlı kalması olmakla beraber bir diğer nedeni ise zorunlu göçün beraberinde getirdiği "siyasi" boyutun dernek kapatma sebebi olarak kullanılabilecek korusudur. Zorunlu göçün "zorunlu" olduğunun hukuki olarak kabul edilmediği, yani Temmuz 2004 tarihli "5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararlar-

⁴ Bu konuyla ve diğer davalarla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Kürt İnsan Hakları Projesi web sitesi www.khrp.org.

⁵ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Çelik, 2003.

n Karşılama Hakkında Kanun'un (Tazminat Yasası) kabulünden önceki dönemde bu tür iddiaların bir dernek tarafından yapılması derneğin hukuki yollar-
dan kapatılmasına yol açabilirdi. Bu yüzden o dönemde bu tür faaliyetlerde bu-
lunan hemşeri dernekleri kısıtlı sayıdadır. Bunun yanında hemşeri derneklerin-
den özellikle daha az kapasiteli olanları (örneğin köy dernekleri) göz önüne alı-
narak bir karşılaştırma yapıldığında bu konuda faaliyet gösteren derneklerin
diğerlerine oranla gayet az sayıda oldukları bir gerçektir.

AİHM'e bu tür davaları taşıyan ikinci tür dediğimiz kurumlardan biri de Top-
lumsal Hukuk Araştırmaları Vakfı'dır (TOHAV). Bu vakıf, söz konusu kişilere
avukat temin ederek, Türk mahkemelerinde davalar açarak ve iç hukuktaki tüm
yollar tükendiği takdirde davaları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşıyarak
hukuki yollardan hak arama sürecine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Türk Hükümetinin,
yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda bırakılan vatandaşlarına uygu-
lanan insan hakları ihlalleri konusunda yeterli ilgiyi göstermemesi üzerine birçok
Kürt konuyla ilgili davaları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürmüştür. AB
Komisyonu 2004 İlerleme Raporuna göre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde,
Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin çeşitli maddelerini ihlal ettiği
iddiasıyla açılmış yaklaşık 1500 dava bulunmaktadır (Commission of the
European Communities, 2004: 50).

Yine bu konuda örnek verilebilecek bir başka dernek 1995'de tüzüğü hazırla-
nan ve 1997'de faaliyete geçen Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Der-
neği (Göç-Der). Çalışma alanı sadece göç ve göçle gelen sorunlar olan bu der-
nek faaliyet alanı olarak zorunlu göç yaşamış insanlara İstanbul'da yardım et-
meyi ve daha önemlisi bu konudaki hak taleplerini Meclis'e hatta iç yollar tıkan-
dığında başka kurumlarla birlikte Avrupa kurumlarına iletmeyi seçmiştir.

Özellikle PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 15 Şubat 1999 tarihinde Kenya Nairo-
bi'de ani yakalanışı ve hemen yargılanmaya başlamasının ardından, Avrupa
İnsan Hakları Mahkemesi birçok "siyasi" Kürt için en önemli uluslararası kurum-
lardan biri haline gelmiştir. DGM, 29 Haziran 1999 tarihinde bir karara varmış
ve PKK lideri Öcalan ölüm cezasına mahkum edilmiştir. Öcalan, Kasım 1999'da
Türkiye'nin kendisini yargılamak üzere oluşturduğu mahkemenin Avrupa İnsan
Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olduğu ve bu nedenle adil yargılanmadığı gerekçesi
ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruda bulundu. Bunun üzerine Av-
rupa İnsan Hakları Mahkemesi, davayı gözden geçirebilmek için Türkiye'den
Öcalan'ın cezasının infazını askıya almasını istedi. Türkiye, Ocak 2000 tarihinde
Mahkemenin konu ile ilgili isteğini kabul etti. Son olarak 12 Mart 2003'de Avru-
pa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye'yi insan haklarını ihlal etmekten suçlu bul-
du ve Öcalan'ın yargılama sürecinin adil olmadığı kararına vardı.

2000 yılında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin konuyla ilgili en büyük
endişesi Türkiye'nin ölüm cezasını ortadan kaldırma konusunu içeren Avrupa
İnsan Hakları Konvansiyonu'nun 6. Protokolünü hâlâ kabul etmemiş olmasıydı.
Türkiye'de 1984 yılından bu yana hiçbir ölüm cezasının uygulanmamış olmasına
rağmen, o dönemde hâlâ Türk Ceza Kanunu'nda dokuz farklı suç için ölüm ceza-
sı verilmekteydi. Devletin bütünlüğünü tehdit eden suçlar, Türkiye'nin savaş
halinde olduğu bir ülke ile işbirliği yapmak, casusluk, varolan anayasal sistemi
güç kullanarak değiştirmeye çalışmak, hükümete karşı silahlı ayaklanma çıkar-

mak, hükümetin görevini yerine getirmesini engellemeye çalışmak, insanla-
rı isyana ve birbirlerini öldürmeye teşvik etmek, Cumhurbaşkanlığı'na suikast düzen-
lemek ve şiddet içerikli cinayet ölüm cezası gerektiren suçlardı. Ölüm cezası
ve 2 Ağustos 2002'de TBMM'de özel görüşmeler sonucunda kabul edilen Anaya-
sa değişikliği ile kaldırıldı. Anayasada yapılan bu değişikliğin, kanunlara yansıtılması
amacıyla savaş ve çok yakın savaş tehdidi hallerinde işlenmiş suçlar i-
terör suçları için öngörülen ölüm cezaları hariç olmak üzere, 765 sayılı Türk
Ceza Kanunu ile 1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanunda yer alan
ölüm cezaları, müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülmüştür. Ayrıca Türkiye
ölüm cezasının kaldırılmasını hükmeden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1
No.lu Protokolünü Ocak 2004'te imzalamıştır.

Araştırmamız yapıldığı zaman diliminde karara bağlanan ve Türk Devleti'nin
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin cezaı askıya alma isteğini kabul etmesi
ölüm cezası kararına tepki gösteren bazı Kürtlerin umutlarını arttırdı. Öte yan-
dan, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması, soruşturma altında bulunan e-
radikal örgütlerin üyelerinin dahi isteklerini duyurmak için hukuki kanalları ku-
lanmanın tek seçenek olduğunu anlamalarına sebep olmuştur. Bu konuda yalnızca
AİHM değil, bu konunun duyurulması adına hemen hemen tüm Avrupa kurumla-
rıyla iletişime geçmek o dönemlerde özellikle "Kürt" adı taşıyan dernek ve ku-
rumlar için önemli bir strateji gibi gözüküyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da
yaşanan çatışma Öcalan'ın yakalanması ve ardından PKK'nın o dönem silah b-
rakması ile durmuştur. Bu gelişmeyi bir sessizlik ve bekleme döneminden sonra
ise AB sürecine eklenilen Türkiye'nin "demokratikleşme" sürecinde sivil hare-
ketlenme yoluyla ses duyurma faaliyetleri izlemiştir. Bu hareketlenme önceki
daha temkinli olmakla birlikte 2001 yılından sonra özellikle kimlik hakları, göç ve
geri dönüş konularında kamuoyunu ve AB temsilcilerini bilgilendirme ve bu ko-
nularla önerilen yasalara eleştirel bir bakış sağlama yönünde olmuştur.

Özellikle ikinci tür dediğim kurumların, yani daha siyasi oluşumlarla bir şeki-
de ilişkisi olan örgütlenmelerin içinde yer alan birçok Kürt, 90'ların sonlarına
doğru "Kürt sorunu" ile ilgili olarak Avrupa'nın Türkiye'ye uyguladığı baskını
farkına varmıştır ve bu, konuyla ilgilenen STK'ların 'kimlik politikalarında' önem-
değişikliklere yol açmıştır. Yukardaki Öcalan'ın idam kararıyla ilgili tutumda o-
duğu gibi başka konularda da (örneğin demokratikleşme, kültürel haklar vb.)
bu dernekler Avrupa kurumları yoluyla kimlik politikalarını hem iç hem de dış
politikalarda güçlendirme yoluna gitmişlerdir. Daha da önemlisi, AB'nin Türk
Hükümeti'ne 'Kürt sorunu'na 'demokratik' bir çözüm bulunması konusunda yap-
tığı baskılara benzer uluslararası gelişmeler, bu örgütlerin bazı üyelerinin hukuki
kanalların ne kadar etkili olduğunun farkına varmalarına ve Kürt sorununu
demokratik çözümü yolunda ilerleme kaydetmede umutlanmalarına yol açmıştır.
Neticede, bu derneklerin üyelerinin, AB gibi uluslararası organizasyonların Türk
ye'yi daha 'demokratik' bir ülke haline getirebileceği inancı da artmıştır.

"Avrupa Birliği'ne giriş süreci ve Clinton Hükümeti'nden gelen baskılar Türk-
ye'de daha demokratik bir ortam oluşmasında etkili oldu" (Kürt Dernekleri
den bir görevliyle görüşme, İstanbul, Aralık 1999).

Yukarıdaki sözler, bazı Kürt örgütlerinin üyelerine ve yetkililerine son yıllarda yaşanan gelişmelerin 'Kürt sorunu' ile ilgili herhangi bir değişim yaratıp yaratmadığı sorulduğunda alınan bir cevaptır. Bu cevabın da gösterdiği gibi, özellikle bu konularla ilgili STK'lar 1999'da başlayan gelişmeler ışığında daha çok hukuki ve uluslararası yollara başvurmaya ve Avrupa'nın bu konuda Türkiye'ye baskı yapacağına inanmaya başladılar.

90'ların sonuna doğru, haklarının ihlal edildiğini düşünen insanların hayatına 'Avrupa Mahkemesi girmiştir. Türkiye, 90'lı yılların sonunda kültürel haklar ve ölüm cezası konularıyla ilgili önemli uluslararası belgelere imza atma konusunda elle tutulur bir gelişme göstermemiş olmasına rağmen, Avrupa Konseyi ve Konseyin diğer organları Kürtlerin konuyla ilgili umutlarının artmasına neden olmuştur. Bu umutlar özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunun kabul edilmesinden sonra en üst seviyeye ulaşmıştır ve AB'ye giriş sürecinde Avrupa Konseyi de daha etkili bir rol oynamaya başlamıştır.

Ayrıca, burada bahsi geçen STK'lar yoluyla 90'lı yıllardan başlayarak AİHM'e götürülen davalar, Türkiye'nin iç politikalarına da yansımıştır. AİHM'e özellikle yukarıda bahsi geçen konularda, özelde zorunlu göç sırasında yaşanan hak ihlalleri nedeniyle getirilen davaların çoğunda Türk hükümetine kesilen cezalar, hükümetin bu konudaki tutumunda hukuki değişikliklere yol açmıştır. 17 Temmuz 2004'de onaylanan ve 4 Ekim 2004'de yürürlüğe giren "5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanun, Türk hükümetinin göçün başladığı yıllardan beri ilk defa bu alanda önemli bir adım atmasına neden olmuştur. Bu örnekte de görüldüğü üzere, bu konuda çalışan STK'ların dolaylı yoldan Türkiye politikalarına etkisi son yıllarda daha yoğun olmuştur. Her ne kadar atılan bu adımlar büyük ölçüde Avrupa Birliği'nin baskısıyla olsa da bu süreçte STK'ların rolü de azımsanmayacak kadar çoktur. Örneğin, zminat yasasının öngördüğü zarar tespit komisyonlarına kamu görevlileri dışında sivil toplardan temsilci olarak barodan bir avukatın katılmasında özellikle ikinci grupta bahsettiğimiz dernekler büyük ölçüde etkili olmuşlardır.

Şimdi, bu süreci ve etkilerini ve bu konuyla ilgili STK'ların tutumunu daha ayrıntılı bir biçimde inceleyelim.

Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Israrlı Çabaları⁶

AB Helsinki Konseyi 11 Aralık 1999 tarihinde Türkiye'nin adaylığını ilan etmiştir. Adaylığın ilanı ile birlikte Türkiye AB ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. O zamandan bugüne Türkiye, Avrupa Konseyi'nin endişe duyduğunu belirttiği alanlardaki politikalarına daha fazla dikkat göstermektedir.

AB'nin aday ülkelerle müzakere sürecinin başlaması için temel aldığı öğeler Haziran 1993'te Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilmiş olan Kopenhag Kriterlerinde bir araya getirilmiştir. Kopenhag kriterleri uyarınca aday devletlerin bazı standartlara ulaşmış olması gerekmektedir: 1) *Siyasi kriterler*: Demokrasinin sürdürülebilmesi için istikrarlı ve işleyen kurumlar, hukuk devleti, insan haklarına saygı; 2) *Ekonomik kriterler*: İşleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmak ve

⁶ Bu bilgi Avrupa Birliği web sayfasından alınmıştır. Bkz., www.europa.eu.int

rekabetin yarattığı baskı⁷ ile başa çıkabilmek; 3) *Uygunluk kriterleri*: Üyelik için politik, ekonomik ve para birliği⁸ prensiplerinin gerekliliğini yerine getirecek yapıya sahip olmak.

Avrupa Komisyonu aday ülkelerdeki gelişmelerle ilgili olarak düzenli aralıklarla Konseye değerlendirme için raporlar hazırlamaktadır. Konseye giden raporlar aday ülkelerle müzakere sürecinin başlatılması ya da üyelik kriterlerinin diğer aday ülkelere yayılması konusunda bir temel niteliği taşımaktadır. Raporlar Kasım 1998 tarihinden bu yana 13 aday ülkenin⁹ gösterdiği gelişmeleri anlatan detaylı bir analiz şeklindedir.

Birliğin Türkiye'deki politik uygulamalarla ilgili olan tatminsizliği nedir? AB'ye giriş için her aday ülkenin yerine getirmesi gereken en önemli kriter demokrasi-dir. AB Anlaşmasının 1. Bölüm F Maddesi'ne göre; 1) Birlik, demokrasi prensibi doğrultusunda bir hükümet sistemine sahip olan tüm üye ülkelerin ulusal kimliklerine saygı duyacaktır; 2) Birlik, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin garanti altına aldığı temel haklara saygı duyacaktır. Bunun yanı sıra, Avrupa Topluluğu'nun 1962 yılında çıkardığı Birkelbach Raporu da politik şart olarak demokrasinin tüm prensiplerine saygıyı vurgulamıştır.

Bu bağlamda, hukuk devleti prensibine ve azınlık haklarına saygı büyük önem taşımaktadır. Avrupa Komisyonu, AB üyeliği için aday ülkelerin uygunluğu konusunda 1997 yılında bildirdiği görüşlerde 'insan haklarının gözlemlenmesi, *acquis communautaire*'in bir parçasıdır' diyerek, konuyla ilgili hassasiyetini açıkça dile getirmiştir (European Commission, 1997, Agenda 2000).

AB'nin Türkiye'nin üyeliği konusundaki bu tutumuna karşılık Türk Hükümeti Güneydoğu'da iyileştirmeler yapılacağı konusunda sözler vermiştir. Ancak 90'ların sonunda, AB azınlık hakları konusunda Türkiye'ye baskı yapmaya başlamadan önce, Türk Hükümeti gözünde bölgede değişim ile daha çok altyapı yatırımı yapılması (yol, okul yapımı vb.) kastediliyordu. Sonuç olarak Avrupa Komisyonu'nun 2000 ve 2001'deki yıllık ilerleme raporlarında Türkiye'nin üyelik için gereken siyasi kriterleri yerine getirmediği belirtilmiştir. Örneğin 2000 yılı ilerleme raporunda şu ifadelerle yer verilmiştir:

"...Kopenhag siyasi kriterlerine uygunluk üyelik müzakerelerine başlayabilmek için bir ön koşuldur. Şimdiye kadar, Türkiye bu siyasi kriterlere uygunluğu sağlamamıştır." (Commission of the European Communities, 2000: 7).

AB'nin Türkiye'nin adaylığını yeniden değerlendirmek için Türkiye'nin Kürt kökenli vatandaşlarına karşı olan politikasını değiştirmesi konusunda baskı yapması, Kürt sorunu ile ilgilenen Kürt kökenli örgütlerin ve insan hakları örgütlerinin çalışması açısından iki önemli sonuç doğurmuştur. Birinci olarak, AB'nin 'Kürt sorununun demokratik yollarla çözülmesi' için Türkiye'ye uyguladığı baskı, bazı

⁷ Gümrük Birliği'nin kurulmasından bu yana Türkiye Kopenhag Kriterlerinin ekonomik gerekliliklerine uyumda politik gerekliliklerinden daha yüksek bir aşama göstermiştir (Riemer, 1999). Bu bölümde yalnızca Türkiye'nin politik gereklilikleri yerine getirmesi ile ilgili konulara ve problemlere yer vereceğim.

⁸ Genişleme-üyelik kriterleri için bkz. www.europa.eu.int/comm/enlargement/intro/criteria.htm.

⁹ O tarihte Türkiye dışında 12 aday ülke AB ile müzakerelerin başlaması için beklemekteydi. Bu ülkeler Romanya, Slovakya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Malta ve Kıbrıs idi.

Kürtler üzerindeki baskının azalmasına, kimlik politikası dahilinde 'Kürtlüklerini' ön plana çıkarma konusunda daha istekli bir duruma gelmelerine olanak sağlamıştır. Ancak, devlet azınlık politikalarında Lozan Anlaşmasını referans almaktadır. Bu anlaşmaya göre Kürtlere azınlık statüsü tanınmamıştır. Bu nedenle devlet, Kürtlere azınlık statüsünden yararlanarak kendi okullarını açmaları, kendi medya ve diğer kuruluşlarını oluşturmaları hakkını vermeyi uzun süre reddetmiştir. Romanya ve Çek Cumhuriyeti gibi aday ülkelerde ise, AB'ye üyelik konusundaki iyi niyeti göstermek amacıyla bu haklar azınlıklara Birliğe giriş sürecinde Türkiye'ye oranla daha önceden tanınmıştır. Romanya gibi ülkelerdeki Roman ve Macar azınlığa kötü davrandığı gerekçesiyle adaylığı Avrupa Komisyonunda uzun tartışmalara yol açan bir ülke dahi azınlıklarına "Milletvekilleri kamarasında 15 sandalye olmak üzere parlamentoda özel temsil hakkı vermiştir. Ayrıca Nisan 1993 itibarıyla Azınlıklar Konseyi kurulmuştur" (Ram, 2001: 8).

AB'nin bu konuda Türkiye'deki bir başka önemli etkisi ise örgütler üzerinde hâlâ ciddi bir devlet gözetimi söz konusu olmasına rağmen, belirli bir derecede devletin baskısını azaltması, bu örgütlerin kültürel aktivitelerini ve etnik kimliklerini ön plana çıkarabilmelerini sağlamasıdır.

AB'nin Türkiye'ye yaptığı baskılar Türkiye'nin adaylığının kabulünden önce de bazı durumlarda etkili olmuştur. Örnek olarak, 1995 yılında, insan hakları ve 'Kürt sorunu' konusunda hiçbir hukuki gelişme görülmemesi nedeniyle, Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılımını bloke etmeye çok yaklaşmıştır (www.europa.eu.int; Günter, 1997: 114; Riemer, 1999: 11; Hale ve Avcı, 2001). Sonunda 13 Aralık 1995 tarihinde Türkiye Gümrük Birliği'ne kabul edildiğinde, üyeliği "Kürt sorununun" çözümü ile birlikte bazı şartlara bağlanmıştı. Bunlar; 1982 Anayasası'nın değiştirilmesi, DEP milletvekillerinin konumunun düzeltilmesi, Terörle Mücadele Yasası'nın değiştirilmesi ve insan hakları uygulamalarının geliştirilmesi gibi konuları kapsamaktaydı (Müftüler-Baç, 1998; Riemer, 1999).¹⁰ Sonuç olarak, siyasi katılımı genişletmek amacıyla anayasada değişiklikler yapılmış, Terörle Mücadele Yasası'nın 8. Maddesi yumuşatılmış, fakat Kürt milletvekillerinin durumu konusunda bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bu gelişmeler Gümrük Birliği Anlaşması'nın imzalanması konusunda AB için yeterli olmuştur. Yine ilginç bir gelişme olarak, bu olayları takiben, 17 Ocak 1996 tarihinde Avrupa Parlamentosu hapiste yatan tek kadın Kürt milletvekili Leyla Zana'yı Sakharov Ödülü'ne¹¹ layık görmüştür (Dağı, 2000: 130). Bu gelişme, Türk Devleti'ne bir uyarı mesajı olarak algılanabilir. Aynı dönemde, Avrupa Parlamentosu¹² Türkiye'yi bazı uygulamalarından dolayı uyarmak amacıyla bir karar aldı. Hatta Parlamento Türk Hükümeti'nin genel af ilan etmesi ve PKK da dâhil olmak üzere bütün Kürt organizasyonları ile müzakereye başlaması konusunda bir oylama dahi yaptı (Dağı, 2000: 131).

¹⁰ Diğer şartlar demokratik standartların geliştirilmesi ve Kıbrıs konusunun çözüme ulaşmasını kapsamaktaydı.

¹¹ Sakharov Düşünce Özgürlüğü Ödülü, 1985 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından ünlü bilim insanı Andrej Sakharov'un anısına, hayatlarını insan hakları ve özgürlüklerini savunmaya adanmış kişiler ve kurumlara verilmek üzere oluşturulmuştur. Ödül, her yıl İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin imzalandığı 10 Aralık günü verilmektedir.

¹² AB'ye girişte en etkili kurum Avrupa Komisyonu olsa da bu konuların Avrupa'da kamuoyu desteği bulmasında Avrupa Parlamentosu da bir nebze etkili olmaktadır.

Son zamanlarda AB'nin Türkiye'ye yaptığı baskılar Kürtlerin bazı kültürel haklar elde etmesine yol açmıştır. Eylül 2001'de TBMM, anayasanın 10. maddesinin değiştirilmesi konusundaki önergeyi kabul etmiş, böylece Kürtçe yayına izin verilmiştir. 2003 yılı sonu itibarıyla da altı il ve beş mücavir alandaki OHAL uygulaması kaldırılmıştır. Buna paralel olarak, medyada¹³ Kürtçe'nin okullarda öğretilip öğretilmemesi konusunda birçok makale yayınlanmaya başlamıştır. Bunu takiben, Nisan 2004'de Türkiye'de ilk özel Kürtçe kursları öğretime başlamıştır. Haziran 2004'de TRT-4'de beş farklı anadilde yarım saatlik yayınlara başlanmıştır. Bu yayınlardan iki tanesinde, Kürtçe'nin iki farklı diyalekti olan Zazaca ve Kurmanci kullanılmaktadır. Bu yolla, Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe dışında konuşulan diğer dillere, "lehçelere ve diyalektlere" de kamu alanında yaşama hakkı tanınmıştır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Haziran 2006'da farklı dil ve lehçelerdeki yayınlar için uygulanan 'günlük 45 dakika, haftalık 4 saat' sınırını kültürel yayınlar için kaldırdı.

Bu çalışmanın alan araştırması ilginç bir döneme rastlamaktadır. Görüşmelerden birkaçı Türkiye'nin AB'ye adaylığının kabulünden önceki döneme gelmektedir. 11 Aralık 1999'ta Türkiye'nin adaylığının kabulünün çıktığı Helsinki Konseyi'nden önce ABD Başkanı Clinton AGİT zirvesi için İstanbul'a gelmişti. 18-19 Kasım 1999'da gerçekleşen Zirve öncesinden 11 Aralık'taki AB Konseyine kadar geçen dönemde görüştüğüm derneklerin çoğu Türkiye'nin Avrupa kurumları ile ilişkilerinin yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri'nin de tutumundan sıkça bahsediyorlardı. Hatta o dönemde bu konulardaki gelişmeler Avrupa'nın yaklaşımından çok ABD'nin bu konuda AB'ye baskı yapmasıyla özdeşleştiriliyordu.

"90'larda bir yumuşama olmuştu; işte devlet düzeyinde, Cumhurbaşkanlığı düzeyinde yapılan açıklamaların ardından. Sonra gerileme olmuştur. Şimdi yeniden herhalde öyle bir yere doğru gidilir tahmin ediyorum. O da biraz Türkiye'nin siyasi ve sosyal konjonktürüyle çakıştı aslında sonraki süreçte. İşte AB'ye giriş süreci, işte Türkiye'nin daha demokratik bir süreç olması teşvik edildi diyelim, işte gerek ABD tarafından... Özellikle bence Clinton'ın geliş çok belirleyici o anlamda. Yani Avrupa'dan uzaklaşınca, Amerika'ya yakınlaşınca ne oluyor gibi kuşku vardı insanlarda. Ama ABD de demokratikleşme yönünde bir şey koyunca bir rahatlama olabilir ve kurumun önu açılabilir diye düşünüyoruz" (Kürt Kültür ve Araştırma Vakfı yöneticisi ile görüşme, İstanbul, Aralık 1999).

Yukarıdaki cevap, Türkiye'nin son süreçte yaşadığı uluslararası gelişmelerin derneklerinin çalışma alanlarını nasıl etkilediği sorulduğunda bir STK tarafından verilen yanıttır. Daha önce de belirtildiği gibi bahsi geçen kurumların işleyiş alanlarının genişlemesinde Türkiye'nin AB süreci önemli bir etken olmuştur. Fakat bazı dernekler ve kurumlar bunda özellikle ABD faktörünü de vurgulamaktaydılar o dönemlerde.

Yine önemli bir diğer nokta da, her ne kadar AB'ye giriş sürecindeki gelişmelerin genelde dernekler özelde bu yazıda bahsi geçen derneklerin çalışma alanlarında değişime yol açacağına inanç ifade edilmiş olsa da hâlâ bu süreçte devletin AB politikalarının ne kadarını karşılayacağına dair bir kuşku da vardı. Yazarın bu

¹³ Ocak 2002 süresince basılan *Milliyet*'in bazı sayılarına bakınız.

dönemden sonraki görüşmelerinde 1999-2000 dönemine oranla Avrupa kurumlarına özellikle AB'ye olan güven ve AB'nin bu konudaki gücüne inancın arttığı gözlenmiştir. Hükümetin birbiri ardına çıkardığı reform paketleri bu güveni artırsa da, kanunların uygulanmasında doğabilecek sorunlar bu alanlarda çalışan çoğu STK'nın bu inancına soru işaretleri getirmektedir.

Öte yandan, özellikle 1998'den beri hazırlanan AB ilerleme raporlarının hak ve özgürlükler alanlarındaki ilerlemelerle ilgili bölümlerinin yazılmasında Kürtlerin sorunlarına değinen STK'ların ve insan hakları derneklerinin raporlarından da yararlanılması, aslında bu derneklerin Türkiye'nin iç siyasetinin şekillenmesi ve AB'yle ilişkilerinde ne denli önem kazandığına dair bir örnek teşkil edebilir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, egemen devletler içindeki azınlıkların haklarını temin etmek için çalışan uluslararası bir kurumdur. Bu kurum, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi 7. bölüm gereğince erken uyarı, uyuşmazlık önlenmesi, kriz yönetimi ve uyuşmazlık sonrası yeniden yapılanma konuları için öncelikli araç olarak kurulmuştur. Avrupa liderleri ilk defa, 1970 yılında Helsinki'de toplandıklarında asıl ilgileri Soğuk Savaş kampları arasındaki gerilimi azaltmak, Doğu-Batı ilişkilerini düzenlemektir. Helsinki'de batılı müzakereciler, Sovyetler Birliği'nin ve onun müttefiklerinin insan hakları alanındaki düzenlemeleri kabul etmesi ve bu ülkelerdeki insan hakları uygulamalarının incelenmesi konusunda ısrar ettiler ve bu konuda başarılı oldular (DeVries, 1999). Bu gelişme insan hakları meselelerinin küreselleşmesi bağlamında önemli bir adımı gösterir. Türkiye, Helsinki Anlaşmasının son halini, taraf diğer 34 ülkeyle birlikte 1975 yılında imzalamıştır. Bu Anlaşmanın VII. Prensibi azınlık haklarından özel olarak bahsetmeksizin şöyle der: "Katılımcı devletler, ırk, cinsiyet, dil ya da din gibi ayrımlara bakılmaksızın, insan haklarına saygılı olacaklar..."

Her ne kadar, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması'nın Soğuk Savaş'taki temel hedefi Avrupa'nın güvenliğini temin etmek olsa da, Soğuk Savaş sonrası dönemde, insan haklarını korumak temel görevlerinden biri haline gelmiştir. Bu çerçevede Organizasyon, çalışmalarıyla, ulus-devletlerdeki insan haklarının korunması konusunda bir köşe taşı durumuna gelmiştir.

Türkiye'nin imzaladığı tüm AGİT belgeleri içinden üçü daha uzunca bahsedilecek kadar önemlidir: Kopenhag Toplantısı'nın AGİT'in İnsani Boyutu Konferansı'nın Belgesi (1990), Paris Bildirgesi (1990) ve İstanbul Bildirgesi (1999).

Türkiye'yi de içeren 35 ülke tarafından imzalanan Kopenhag Belgesi, insan haklarının korunması konusunda ilk ve en önemli uluslararası belgedir. Bu belgenin 5.9 numaralı maddesi: "Bütün insanlar hukuk karşısında eşittirler ve hiçbir ayırım gözetmeksizin hukuk tarafından korunma hakkına sahiptirler. Bu bakımdan, hukuki her tür ayrımcılığı yasaklayacak ve tüm insanlara her alandaki ayrımcılığa karşı eşit ve etkin korumayı garanti edecektir" der. Belgenin 30'dan 40.7'ye kadar olan maddeleri, katılımcı devletlerin milli azınlıkların kendi dillerini kullanma haklarına, kendi dinlerinin gereklerini yerine getirme haklarına, kendi okul ve kurumlarını kurma haklarına saygı göstermelerini ve bu hakların kanun ve özel hükümler aracılığıyla garanti altına alınması gerektiğini belirtir. Bu Bel-

genin en önemli özelliği, sadece devletlerin azınlık haklarına saygılı olması gerektiğini belirtmesi değil, aynı zamanda eşit sosyal, politik, ekonomik ve kültürel çoğulculuğu ve sivil toplumu teşvik etmesidir.

Diğer iki belge, Türkiye'nin azınlık politikalarına olan etkileri bakımından önemlidir: 1990 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen Paris Toplantısı'nın katılımcı devletleri, milli azınlıkların, etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerinin korunacağını ve milli azınlıkların üyesi olan insanların kimliklerini, hiçbir ayırım olmaksızın, kanun karşısında tam bir eşitlikle, özgürce ifade etme, koruma ve geliştirme haklarına sahip olduklarını taahhüt ettiler. Bu bağlamda Kopenhag'a benzer olan Paris Toplantısı da azınlıkların haklarını kanun önünde ve özel devlet önlemleri olarak korumayı hedeflemiştir.

Türkiye, 1999 yılında İstanbul'da AGİT'in 54 katılımcı devletine ev sahipliği yaptı. Toplantı 18-19 Kasım tarihlerinde düzenlendi ve insan haklarının önemini tekrar vurgulayan birçok önemli belgenin oluşmasıyla sonuçlandı. Avrupa Güvenlik Sözleşmesi (diğer adıyla İstanbul Bildirgesi) şöyle sonuçlanmıştır:

"Milli azınlıkların haklarının korunması ve bu hakların teşvik edilmesi, katılımcı devletler içindeki ve arasındaki demokrasi, barış, adalet ve istikrarın temini için temel bir etmendir. İnsan haklarına duyulan tam saygı, milli azınlıkların haklarına duyulan saygı, kendi içinde bir son olmanın yanında, toprak bütünlüğünü ve egemenliğini göz ardı etmemeli aksine güçlendirmelidir. Biz her tür azınlığa karşı uygulanan vahşeti kınıyoruz. Biz etnik kökene bağlı olmaksızın tam bir fırsat eşitliğinden yararlanan çoğulcu toplumlara tolerans göstermek ve onların oluşumlarına gerekli desteği vermek için tedbirler alacağımızı taahhüt ederiz. Milli azınlıklarla ilgili soruların tatmin edici ölçüde sadece hukukun üstünlüğü temeli üzerinde kurulan demokratik bir çerçevede çözülebileceğini vurguluyoruz."

AGİT sadece insan haklarını korumak için prensipler oluşturmakla kalmadı aynı zamanda devletleri ve onların kendi azınlıklarına muamelelerini gözlemlemek için kalıcı ofisler kurdu. Bu amaçla, 1992 yılında Helsinki'de Azınlıklar Yüksek Komiserliği (HCNM) kuruldu. Bununla beraber, Azınlıklar Yüksek Komiserliği, "diğer başka araçlardansa insan hakları ihlalleri konusunda, ilk ve en önde gelen güvenlik enstrümanı"dır (Wright, 1996: 200).

AGİT'in bir üyesi olan Türkiye, kurumun tüm toplantılarına katılmış ve birçok anlaşmasını da imzalamıştır. Yine de, 1999'da Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı kabul edilene kadar bu normlara çok az dikkat edildi. 11 Aralık 1999'dan sonra, Helsinki zirvesi süresince Türkiye AB'ye aday ülke olarak kabul edilince, bu dokümanlar Türkiye'nin iç ve dış politikasında önem kazanmıştır. AGİT'in yıllık raporları Türkiye'nin bu ofislerin uluslar ötesi gücünü hâlâ resmen onaylamadığını belirtir. AGİT'in 2000 yılı raporu Türkiye hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Yüksek Komisyon Türkiye'den resmi bir ziyaret izni almak için çabalarını sürdürdü. Bakan Cem ile Viyana'daki bakanlık Konsey toplantısında görüşül-müş olmasına rağmen, Türk Hükümeti süreci bozmaya devam etti." (AGİT Yıllık Raporu, 2001)

Katılımcı devletler tarafından imzalanmış pek çok belgeye göre, Azınlıklar Yüksek Komiserliği'nin "Azınlıklar hakkında bilgi almaya, uyumsuzluğun doğasını anlamaya, sorunları taraflarla tartışıp diyalogu desteklemeye ve taraflar arasında işbirliğini sağlamaya çalışma" hakkı vardır (Wright, 1996: 201-202).

Yukarıdaki rapordan açık olarak anlaşılabilceği gibi Türkiye, Yüksek Komiserliği bilgi sağlama konusunda kanunu ihlal etmektedir. Bu problem kısmen Türkiye'nin Kürtleri azınlık olarak tanımayı reddetmesinden kaynaklanmaktadır. Aslında, AGİT belgelerinde "Milli Azınlık" kavramının kesin bir tanımı yoktur. Bu durum kuralların uygulanabilirlik problemlerini de beraberinde getirmektedir.

"Azınlık hakkındaki tüm düşünceler ciddi problemlere dayanır: azınlıkların tanımlanması ve sınıflandırılması; azınlık haklarının azınlık grubuna mı yoksa o grubun üyelerine mi ait olduğu; azınlık haklarının insan hakları olup olmadığı; ya da yasal olarak mazur görülebilir hakların azınlık gruplarını korumak ve destek olmak için tek başına yeterli olup olmadığı" (Gilbert, 1996: 161).

Bu dokümanlarda doğal olan başka bir problem ise "... azınlık hakları geleneksel olarak grubun bireylerine verilir, grubun kendisine değil" anlayışdır (Gilbert, 1996: 171). Literatürde tartışıldığı gibi, azınlığın tanımı, bütün problemlerin merkezinde yatar. Türkiye, sadece Lozan Anlaşması ile kabul edilen Müslüman olmayan azınlığı yasal azınlık olarak tanıır ve bu anlayışa göre Kürtler kendilerini Türk vatandaşı olarak gördükleri sürece ayrımcı muamele görmezler. Kürtleri bir azınlık grubu olarak görmeyi reddetmek, Türk hükümetinin uzun bir süre Kürtlerin kendi okullarını, medya ve enstitülerini kurma haklarının inkar edilmesine yol açmış, fakat önceki bölümlerde belirtildiği gibi son dönemlerde bu alanlardaki sorunlar büyük boyutta çözülmüştür. Bu süreçte en önemli aktör Avrupa Birliği olmakla birlikte AGİT ve Avrupa Konseyi de dolaylı olarak bu sürece eklemlenmişlerdir.

Türkiye'nin Kürtlere azınlık statüsü vermek konusunda gönülsüz davranması, Yüksek Komiserliğin STK'lardan azınlık grupları konusunda bilgi edinmesini engellemiştir. Aslında uluslararası anlaşmalarla "Yüksek Komiserliğe medya, STK'lar ve doğrudan ilgili taraflar olmak üzere her tür kaynaktan bilgi almak için yasal donanımlar sağlanmıştır" (Wright, 1996: 202). STK'ların hükümet politikalarını ve uluslararası politikaları belirlediği ve etkilediği bir dönemde, Yüksek Komiserlik azınlık kurumlarının temsilcileriyle bağlantı kurmaktaki zorlukları rapor etmiştir.

İstanbul Şartının bu konudaki 27. Maddesi aşağıdaki gibidir:

STK'lar azınlık haklarının, demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün teşvik edilmesi konularında hayati bir rol oynayabilirler. Onlar güçlü sivil toplumu meydana getiren en önemli unsurlardır. Biz, STK'ların daha güçlü bir sivil toplum için katkılarını ve insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı arttırmak için onların güçlerini arttıracığımızı taahhüt ederiz.

Her ne kadar AGİT'in bu konuda devlet politikalarını değiştirecek güçlü bir etkisi olmasa da, devlet politikalarını bir dereceye kadar etkilemeyi başarmıştır. Örneğin, 1992'de AGİT Kongresi'nin yardımcı yöneticileri, Türkiye'nin insan hakları sicili, yaygın işkence uygulamaları ve Kürt kimliğinin inkarı nedenleriyle, 1999'daki zirve için İstanbul'dan başka bir buluşma yeri bulmayı teklif etmişler-

dir (Kirişçi, 2001: 142). Zirve bu isteksizliğe rağmen İstanbul'da toplanmış, bununla birlikte uluslararası toplumun insan haklarının iyileştirilmesi ve Kürt kimliğinin tanınması konularında duyarlılık göstermiştir.

İstanbul'da 18-19 Kasım'da gerçekleştirilen Zirve'nin önemi sadece kurduğu prensiple sınırlı değildi. Zirve Türkiye'de yapılıyordu ve katılımcıları arasında iki Kürt STK'sı (Göç-Der ve Kürt Enstitüsü) da vardı. Bu örgütler, siyasi ve toplumsal taleplerini Avrupa kurumları üzerinden ya da bu kurumların belirlediği mekanizmalar üzerinden uluslararası alana taşımaya 90'lı yıllar itibarıyla başlamışlardı. Fakat özellikle STK'ların daha da önem kazandığı bir siyasi dönemde bu STK'ların uluslararası forumlarda boy göstermesi de önemli bir gelişme idi. Zirvede kendilerine hem diğer devlet üyelerinin hem de uluslararası birçok STK'nın ilgi gösterdiğini ifade eden Kürt Enstitüsü yöneticisi zirveye katılım nedenlerini de şöyle özetliyor:

"Bizim konferansa katılımımızın ardında birçok neden vardı. Bunlardan ilki bizim bir sivil toplum örgütü olarak demokratik misyonumuzu tamamlamaktı; ama bu konunun bir de Kürt tarafı vardı. Kürtlerin, Türkiye'nin genel problemlerinden farklı olarak karşılaştıkları problemler var ve biz bu tabakayı temsil ediyoruz. Anti- demokratik kanunlar tarafından bastırılmak gibi problemlerimiz var ve PKK liderine de verilen ve Kürtler için çok şey ifade eden ölüm cezası problemimiz var. Hedefimiz genel af ve kültürel haklarımız için savaşmak. Biz bu nedenle zirveye katıldık." (Şubat 2000).

Öte yandan AGİT'te temsil hakkı bulamayan bir Kürt Derneği yöneticisi, o dönemin Amerikan politikasıyla karşılaştırıldığında, Avrupa Birliği'nin daha "samimi" olduğunu belirterek AGİT Zirvesi için Türkiye'ye gelen Clinton ve Amerikan politikaları ile ilgili şöyle demişti:

"Clinton'ın buraya gelmesi bize çok şey kazandırmadı, kazandıracağına da pek inanmıyoruz çünkü bir maskedir, tiyatrodaki gibi. Kendi yüzünün arkasında bir yüz var. Bu zirveye biz de başvuruyu yaptık, sorunları aktarmak çözümdede katkıda bulunmak için. Biz reddedildik... Her görüşme talep ettiğimizde Amerikan Konsolosluğu ile görüşüyoruz. Sürekli iletişim halindeyiz ama bir şey yok. Resmi olarak da davet ediyorlar. Ama bizle görüşme talepleri kültürel anlamda olmaz. Siyasi olarak... İşte Öcalan'la ilgili. Siyasal yani." (Şubat 2000).

Dolayısıyla AGİT özellikle AB ve Avrupa Konseyiyle karşılaştırıldığında STK'ları ve Kürt sorununu etkileyen çözümler üretmede o kadar etkili olmasa da bu kurumların kendilerine uluslararası forumlarda temsil olanağı bulması açısından önemli bir oluşumdur.

Sonuç

Gittikçe küreselleşen dünyanın bir parçası olan Türkiye'nin iç ve dış politikaları da diğer ulus-devletler gibi daha da artan bir düzeyde çeşitli uluslararası kurumların politikalarından ve baskılarından etkilenmektedir. Türkiye, son yıllarda en çok baskıyı yıllardır "tabu" saydığı pek çok konuda hissetmiştir. Ortaya çıktığından beri pek çok şekilde tanımlanmış "Kürt Sorunu"nun 90'lı yılların sonunda ve 2000'li yılların başında çeşitli STK'lar tarafından uluslararası boyutta

en çok dile getirilen yanı kültürel/etnik haklar, insan hakları, zorunlu göç ve getirdiği mağduriyetler ile siyasal temsil haklarıydı.

Bu makalede üç Avrupa kurumunun çeşitli yollarla Türkiye'nin bu konulardaki politikaları ve bu sorunlar üzerinde çalışan STK'lar üzerindeki etkilerini irdeledik. Ayrıca, bu analizde STK'ların da bu üç kuruma bakışlarını ve onlarla dolaylı iletişim yollarını ele aldık. STK'larla yapılan alan araştırması Türkiye'nin hem iç hem de dış politika gündeminde çok kritik bir zaman dilimine denk düşüyordu. Özellikle 1999 yılı, hem yıllarca süren çatışmanın bitmesi ve yeni bir dönemin açılması, hem de AB'nin Türkiye'nin adaylığını kabul etmesi yoluyla Türk devletine söz konusu sorunlar bağlamında daha yoğun bir baskı başlatması dolayısıyla bir dönüm noktası olmuştur.

Bu üç kurum arasında özellikle Avrupa Birliği, bu alanlarda çalışan örgütlerin çalışma alanlarının niteliksel değişiminde, yani etkinlik alanlarının daha rahatlaması ve kimlik politikaları açısından daha rahat bir döneme girilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan, aşırı Kürt milliyetçiliğine hem söylemsel hem de eylemsel olarak yakın bazı STK'lar, Öcalan'ın yakalanmasından hemen sonra gerçekleştirilen bu alan araştırmasında "Avrupa'nın girişimlerine "olumlu" ama "mesafeli" baktıklarını da belirtmişlerdir. Bu mesafeli yaklaşım Türkiye'nin AB adaylığına daha yaklaştığı 16-17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi sonrası oluşan muğlak siyasi ortam, yükselen milliyetçilik ve belli alanlardaki kanunların işlerliliği konusunda şüphelerin doğması yüzünden bugün de sürmektedir.

AB'nin bahsi geçen konulardaki politikalarının diğer tüm uluslararası ya da bölgesel kurumlara oranla Türkiye üzerinde daha "görünen" tesirler yaratması, o dönemlerde bu STK'ların AB'ye ılımlı ama AB'nin tesirlerine daha kuşkulu bakmasına yol açmıştır. Bu makalenin incelediği dönemden sonra geçen 6 yıl STK'ların bu konudaki kuşkularını belirli ölçüde azaltmış, ama Türk hükümetinin bu konudaki samimiyetine tam inanç sağlamamıştır. Birçok STK'nın çeşitli AB kurumlarından mikro kredi alarak "sivil" güçlerini yaymak ve güçlendirmekte etkili olmaya başlaması, iç politikada yeni ve güç kazanan aktörlerin ortaya çıkması olarak algılanabilirse de içinde bulunulan dönem hâlâ kesin yargılarda ve çıkarımlarda bulunmak için erkendir. Öte yandan, bu STK'ların dolaylı olarak Türkiye'nin özellikle AB siyasetine eklemlendiği ve bu siyasetleri az da olsa etkilediği de bir gerçektir.

Kaynakça

- Avrupa Birliği, www.europa.eu.int.
Avrupa Konseyi, www.coe.int.
Commission of the European Communities, 2000 Regular Report From the Commission on Turkey's Progress towards Accession, 8 November 2000.
Commission of the European Communities, 2001 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession, Brussels, 13.11.2001, SEC (2001) 1756.
Commission of the European Communities, 2004 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession, COM (2004) 656 final, Brussels, 6.10.2004, SEC (2004) 1201.

Çayhan, Esra (1997) *Dünden Bugüne Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı*, Boyut Kitapları, İstanbul.

- Çelik, Ayşe Betül (2003) "Alevis, Kurds, Hemsehris: Resurgence of Alevi Kurdish Identity in the 1990s", *The Alevi Enigma*, Joost Jongerden and Paul J. White (Der.), Brill, Leiden & London.
Dağı, İhsan (2000) *İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye*, Boyut Kitapları, İstanbul.
DeVries, Robert L. (1999) "Protecting National Minorities through Building Civil Societies in Eastern Europe: The Role of the OSCE and NGOs", *Uluslararası Çalışmalar Derneği (ISA) Yıllık Toplantısına Sunulan Tebliğ*, Washington, D.C., Şubat 16-20.
Ekinci, Tarık Ziya (2001) *Avrupa Birliği'nde Azınlıkların Korunması Sorunu, Türkiye ve Kürtler*, Sümer, İstanbul.
European Commission (1997) Agenda 2000, http://europa.eu.int/comm/agenda2000/index_en.htm.
European Report, 12.12.2001.
Gilbert, Geoff (1996) "The Council of Europe and Minority Rights", *Human Rights Quarterly*, Cilt. 18, No. 1, 160-189.
Gunter, Michael M. (1997) *The Kurds and the Future of Turkey*, St. Martin's Press, New York.
Güncel hABer: Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu Haftalık Yayını, (Çeşitli sayılar). <www.abinfoturk.net/news/news.asp?lang=0>.
Hale, William, Gamze Avcı (2001) "Turkey and the European Union: The Long Road to Membership", *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power*, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Der.), Lynne Rienner, Boulder & London, s.31-47.
Held, David (1991) "Democracy, Nation-State and the Global System", *Political Theory Today*, David Held (Der.), Stanford: Stanford University Press, s.197-236.
Kirişçi, Kemal (2001) "US-Turkish Relations: New Uncertainties in a Renewed Partnership", *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power*, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Der.), Lynne Rienner, Boulder & London, s.129-150.
McCorquodale, Robert, Richard Fairbrother (1999) "Globalization and Human Rights", *Human Rights Quarterly*, Cilt: 21, s.735-766.
Müftüler-Baç, Meltem (1998) "The Never-Ending Story: Turkey and the European Union", *Middle Eastern Studies*, Cilt: 22, No. 3, s.1-15.
Ram, Melanie (2001) "European Union Aspiration and Obligations: The EU Influence on Minority Rights in Candidate States", *Voice or Exit: Ethnic Minorities in the 20th Century Europe Konferansına Sunulan Tebliğ*, Berlin, Almanya, 14-16 Haziran 2001.
Riemer, Andrea K. (1999) "Turkey and the European Union: A Never Ending Story", *Uluslararası Çalışmalar Derneği (ISA) Yıllık Toplantısına Sunulan Tebliğ*, Washington, D.C., Şubat 16-20.
The Financial Times, 22.02.2002.
Turkish Daily News, 30.01.2001.
Wright, Jane (1996) "The OSCE and the Protection of Minority Rights", *Human Rights Quarterly*, Cilt: 18, No. 1, s.190-205.